

ВИКТОР ЗАКАР
WITAJ-Sprachzentrum
Sielower Str. 39, D – 03044 Cottbus
viktorzakar@gmail.com

СУПИН ВО ДОЛНОЛУЖИЧКОСРПСКИОТ ЈАЗИК

Со овој прилог сакаме да го опишеме долнолужичкосрпскиот супин и ситуациите во кои тој се употребува. За оваа цел го употребивме текстуалниот долнолужичкосрпски корпус на котбуската подружница на Лужичкосрпскиот институт. Преку ова истражување утврдивме дека долнолужичкосрпскиот супин е стабилна глаголска форма, која се образува од свршени и несвршени глаголи и се употребува главно покрај глагол што означува движење. Освен тоа заклучивме дека супинот се употребува и тогаш кога нема глагол што означува движење во реченицата, меѓутоа значењето 'движење' се подразбира. Во ретки случаи, супинот може да се појави и покрај модален глагол. Во сложените реченици, во кои барем во еден нивни дел се изразува значењето 'движење', не е потребно глаголот што означува движење да стои директно покрај супиновата глаголска форма. Тој оддалечен глагол делува најверојатно како сигнал за употребата на супинот во сложената реченица.

Клучни зборови: *супин, глагол, долнолужички, долнолужичкосрпски, словенски*

1. ВОВЕД

1.1. ЦЕЛ НА ПРИЛОГОТ

Супинот не е само една од најважните особености на словенечкиот книжевен јазик и кајжавските¹ наречја на хрватскиот јазик (Lončarić 1992: 79), во кои тој е добро зачуван² (Brlobaš, Lončarić 2012: 240), туку и на долнолужичкосрпскиот книжевен јазик и неговите дијалекти. Целта на овој прилог е да се опише употребата на супинот во литературниот долнолужичкосрпски јазик со помош на текстуален корпус и актуелната употреба на супинот во долнолужичкосрпските дијалекти; да

¹ Историски гледано долнолужичкосрпските глаголи на *-c* соодветствуваат на хрватските глаголи на *-ći*. Информантката од Крапина ни ги даде следните примери за супин во крапинскиот кајжавски дијалект: *Idem spat, idem delat, idem prat, idem vozit, idem jest*, но свршените глаголи на *-ći (-či)* немаат супинови форми: *idem pomoći, idem joj reći, idem speći, idem si leći*. Од д-р Јела Маресиќ ги добивме наредните примери на несвршени глаголи во супин за подравскиот кајжавски дијалект: *idem vleč, idem peč*. Свршени глаголи во супин, кои таа ни ги прикажа, се: *idem povleči, idem speći*. Погорните примери во оваа фуснота се забележани без нагласок и со графијата на хрватскиот стандарден јазик.

² Во горњолошкиот дијалект на кајжавските наречја, супинот се разликува од инфинитивот преку обликот: *kòpati - kòpat*. Кај некои глаголи супинот се разликува и во нагласокот на основата на глаголот: *spàti – spât* (Brlobaš, Lončarić 2012: 240).

се покаже со кои глаголи тој се употребува и да се утврди дали постојат исклучоци при неговата употреба или евентуална замена на супинот со инфинитив како што е случајот во словенечкиот³ разговорен јазик (Greenberg 2006: 63–64) или во веќе изумрените источни и југоисточни дијалекти на долнолужичкосрпскиот јазик (Stone 2001: 693).

Долнолужичкосрпскиот јазик се говори во најисточниот дел на Германија на работ на словенскојазичната територија, поради што во него се зачувале архаични форми како што е супинот. Во 1995 година околу 7000 лица се служеле со долнолужичкосрпскиот јазик како со мајчин јазик (Jodlbauer и др. 2000). На младите генерации овој малцински јазик речиси веќе и не им се пренесува заради што бројката на говорители последните години се намалила. Според проценките на Лудвиг Еле од Лужичкосрпскиот институт (Serbski institut z.t.) во 2014 година долнолужичкосрпскиот јазик бил мајчин на помалку од 3000 лица постари од 60 години (Ludwig Elle 2014: 100). Во 2014 година, во списанието „Slavia occidentalis“ била објавена статијата на сорабистот и славист Левашкевич, којшто тврди дека има уште околу 250 родени говорители на долнолужичкосрпскиот јазик (Lewaszkiwicz 2014: 43). Сепак, вистинската бројка се наоѓа најверојатно помеѓу гореспоменатите бројки поради тоа што постојат и говорители кои јазикот или повеќе не го зборуваат активно или пак го зборуваат ретко и тоа само во интимни ситуации поради чувство на срам, коешто го опишал францускиот социолингвист Ажеж (Hagège 2000: 159). Следствено на тоа, според нашите проценки има уште околу 1500 родени говорители на долнолужичкосрпскиот јазик во 2016 година, кои живеат северно од германскиот град Котбус, во селата Охоза (Hochoza/Drachhausen), Јаншојце (Janšojce/ Janschwalde), Дрјенов (Drjenow/Drehnow), Прјавоз (Prjawoz/Fehrow), Дешно-Стрјајзов (Dešno-Strjažow/Dissen-Striesow), Жилов (Żyłow/Sielow) итн.⁴

1.2. СОСТОЈБА НА ИСТРАЖЕНОСТ

Долнолужичкиот супин ретко стоел во фокусот на лингвистичките студии. Во досегашната теорија супинот во овој малцински јазик се опишува како посебен глаголски облик кој се јавува покрај глаголите што означуваат движење (Janaš 1976; Starosta 1991; Mucke 1984), но за исклучоци ретко станало збор. Најопширен опис на супинот во долнолужичкосрпскиот јазик нуди Лужичкосрпскиот јазичен атлас 12 (Faska 1988: 149–152), за кој истражувањата биле направени на почетокот на 60-те години. Во оваа публикација претставени се три дијалектни групи: а) дијалекти (A1) североисточно од Котбус во кои супинот се употребува консеквентно кај глаголите со инфинитив на *-ś/-ć*. 85,7% употреба на супин има кај глаголите на *-c* во оваа дијалектна група; б) дијалекти (A2) северно и северозападно од Котбус

³ Во словенечкиот книжевен јазик, супинот може да се карактеризира како вештачка појава со оглед на фактот дека во разговорниот словенечки јазик се употребува само скратен инфинитив (односно без првобитното *-i* на крајот на глаголот) (Greenberg 2006: 63–64). Оттука произлегува дека супинот е фактички жива појава во кајкавските дијалекти на хрватскиот јазик и долнолужичкосрпските дијалекти, а преку нив и во долнолужичкосрпскиот книжевен јазик.

⁴ Во оваа статија беа транслитерирани долнолужичкосрпските топоними на селата.

во кои глаголите со инфинитив на *-ś/-ć* се со употреба од 96,8%, додека тие на *-с* имаат ретко супин на *-t* (11,7%); в) дијалекти (В) источно од Котбус со супин како реликт кај глаголот *spaś*; г) дијалекти (С) без супин јужно од Котбус.

За супинот се говори накратко во Јанашовата граматика (Janaš 1976: 296), во учебникот на долнолужичкосрпскиот јазик на Манфред Староста (Starosta 1991: 37), во „Die Formenlehre der niedersorbischen Sprache“ од Ернст Муке (Mucke 1984: 534), како и во статијата на францускиот славист Андре Вајан (Vaillant 1967: 12). Исто така накратко супинот го споменуваат и Богумил Швјеља (Šwela 1952), Јохан Готлиб Хауптман (Hauptmann 1761: 213) и Јоханес Хојнанус (Choinanus 1650: 137, 152, 183, 196; Faska 1988: 152). Во својата непотполна и необјавена долнолужичкосрпска граматика од 1886 година Мјертин Моњ накратко го претставува супинот како еден од шесте основни облици на глаголот и го опишува со наредните примери: *spat* (*<=spaś, 'cnuie'*), *lažat* (*<=lažaś, 'лежи'*), *ryt* (*<=ryś, 'pue'*) (Моњ 1886–1887: 63). Моњ се навратил на петте глаголски облици (партиципите, инфинитивот итн.) со опширни информации, но за жал не најдовме негови подетални белешки со податоци за шестиот глаголски облик – супинот. Благодарение на Лужичкосрпскиот архив во Будишин добивме увид во сите Моњови белешки. При прегледувањето го забележавме Моњовиот пример, во кој е изоставен глаголот што означува движење. Семантиката на овој пример Моњ ја опишал самиот: *naše su južo spat = naše su južo spat šli a spje* ('нашите отидоа да спијат и веќе спијат') (Моњ 1886–1887: 39). Овој пример е интересен, бидејќи покажува дека супинот не мора да означува само движење со цел за извршување на некое дејство, туку и самото извршување на тоа дејство, ако глаголот што означува движење се изостави.

1.3. МАТЕРИЈАЛ

Како доказна основа за ова истражување послужи главно текстуалниот корпус www.niedersorbisch.de (на долнолужичкосрпски: *Dolnoserbski tekstowy korpus*) со повеќе од 23 милиони токени, изработен од страна на котбуската подружница на Лужичкосрпскиот институт. Долнолужичкосрпскиот корпус се состои од оригинални текстови од 19 и 20 век, поради што претставува вредна основа за секакви лингвистички истражувања.

И покрај некои недостатоци⁵, сметаме дека корпусот содржи доволен број текстови, кои нудат веродостојна слика за употребата на супинот во овој западнословенски јазик. Речиси сите наредни примери потекнуваат од овој корпус. Со цел да ги прикажеме изворите на примерите, ги презедовме првичните референциски скратеници од веб-страницата на корпусот (на пр. *SC-1927-010* за *Serbski Casnik* од 1927 година; *KSwj* за *Кито Швјеља*; *BN* за *Bramborske Nowiny*; *Hjo_*

⁵ Во корпусот можат да се пронајдат грешки со оглед на тоа што некои текстови биле препишани рачно на компјутер. Во наредниот пример најверојатно има грешки, така што не можеме да тврдиме дека се работи за супин, којшто се појавува независно од глаголот што значи движење (види *SC-1925-010*): *Cogodla rěznik na nježelu, ší zadorat we swětem statku?* ('Зошто месар в недела, кој (доаѓа да) те прекине во светиот чин?').

StySpi за Хендрих Јордан). Овие референциски скратеници стојат во фуснотите. Целосни објаснувања на сите скратеници, кои се однесуваат на примерите во оваа статија, можат да се најдат овде: <http://www.dolnoserbki.de/korpus/zredla>.

За прикажувањето на актуелната употреба на супинот во разговорниот долнолужичкосрпски јазик односно неговите дијалекти употребивме автентични искази од родени говорители во аудиоверзија и во писмена верзија како брошури издадени од страна на Училиштето за долнолужичкосрпски јазик и култура.

2. Долнолужичкосрпски супин

2.1. Образување

Долнолужичкосрпскиот супин е финитен глаголски облик, кој по правило се манифестира зад или пред глаголите што означуваат движење. Со оглед на тоа што супинот се јавува во долнолужичкосрпскиот книжевен јазик, долнолужичкосрпските дијалекти, кајкавските наречја на хрватскиот јазик и словенечкиот книжевен јазик, јасно е дека се работи за постар облик, кој постоел и во старословенскиот, латинскиот, па најверојатно и во индоевропскиот прајазик (Schenker 2001: 103). Положбата на долнолужичкосрпскиот супин ја одразува состојбата на постариот општословенски супин (Sukač i dr. 2014: 8). Манфред Староста го опишува супинот како варијанта на инфинитивот што завршува на *-t*, која ги заменува долнолужичкосрпските инфинитивни завршеточи (*-ś, -ć, -ø*) (Starosta 1991: 37). Примери во неговиот учебник се: а) *kupat se* за групата глаголи со инфинитив на *-ś* (*≤ kupać se* 'се капе'), б) *njast* за групата глаголи со инфинитив на *-ć* (*≤ njaść* 'носи'), в) и *sect* за групата глаголи без инфинитивен завршеток (*≤ sec* 'коси, сече') (Starosta 1991: 37).

2.2. Супин во корпусот

2.2.1. Облици на супинот

Во долнолужичкосрпскиот корпус⁶ најдовме околу 370 облици на супинот. Бројот е доста близок на бројката на различните облици на супин во корпусот, но не може да се земе како конечен, бидејќи во корпусот има грешки како и текстови со различни правописни традиции. Меѓу нив ги забележавме следните форми на супинот: *běžit se* ('се мачи'), *bydlit* ('живее'), *bjatowat* ('моли'), *bužit* ('буди'), *czekat* ('чека'), *camperowat, camprowat* ('цампрува, маскирање и прогонување на злите духови, стар долнолужичкосрпски обичај'), *čestitat* ('честита'), *chłóžit* ('лади'), *chowat* ('крие'), *chóžžit* ('оди'), *chylat* ('наведнува, нагнува'), *chyšit* ('фрла'), *chwalit* ('фали'), *cycat* ('цица'), *cynit* ('прави, чини'), *dawat* ('дава'), *dobyt* ('победи'), *dobywat* ('победува'), *doglédowat* ('набљудува'), *dojt* ('молзе'), *domojholowat* ('оди дома да земе'), *dopomnjet* ('потсетува'), *dopšasowat* ('допрашува'), *dostat* ('добие'), *dowoblekat* ('дооблече'), *filmowat* ('снима филм, филмува'), *fryštukowat* ('појадува'),

⁶ Поради нехомогеност на правописот на текстовите во корпусот се одлучивме да ги претставиме сите форми на супинот со денешен долнолужичкосрпски правопис. Во некои случаи прикажуваме и дијалектни форми како *žusaś, žusuś* ('пожелува') една по друга.

futrowat (‘(х)рани (животно’), *gasyt* (‘гаси’), *ględat* (‘гледа, пази’), *góntwowat* (‘лови’), *gótowat* (‘прави’), *grabat*, *grjebat*, *grobat* (‘грибла’), *gręt* (‘грее’), *guslowat* (‘мафепсува, бае’), *holowat* (‘оди да земе, оди по’), *jęst* (‘јаде’), *kamuškowat* (‘игра долнолужичкосрпска игра со каменчиња’), *karowat* (‘камшикува, бичува, тепа’), *kazat* (‘заповедува’), *klapat* (‘удира’), *klinkat* (‘свони’), *knężkowat* (‘се прави господар, шеф’), *komandowat* (‘командува’), *kopat* (‘копа’), *kórtowat* (‘игра карти, се карта’), *kšadnut* (‘краде’), *kšawjet* (‘крвари’), *kupat* (‘се капе’), *kupit* (‘купи’), *kupowat* (‘купува’), *lagnut* (‘легнува’), *lamat* (‘крши, разбива’), *lapit* (‘фати’), *lapat* (‘фаќа’), *lažat* (‘лежи’), *lęgat* (‘си легнува’), *licyt* (‘брои’), *lojt* (‘лови’), *lutowat* (‘штеди’), *marškat* (‘тепа’), *męrit* (‘мери’), *męsyт* (‘меси’), *męšat* (‘меша’), *młošit* (‘млати, тепа’), *mócowat* (‘јакне’), *modlit* (‘моли’), *mokšit* (‘мокри’), *mustrowat* (‘испитува’), *myt* (‘мие’), *nakupowat* (‘купува, пазари’), *nalewat* (‘налева’), *napadnut* (‘напаѓа’), *napšašowat* (‘распрашува’), *našćokat* (‘опшце’), *nastšęlat* (‘испопука, стрела’), *natergat* (‘тргнува, трга’), *nazbęrat* (‘изнабере’), *nuchat* (‘мириса’), *nužit* (‘принудува’), *pisat* (‘пишува’), *pit* (‘пие’), *pjact* (‘пече’), *plakat* (‘плаче’), *plašit* (‘плаќа’), *póbyт* (‘престојува, пребива’), *pócerat* (‘црпи’), *pócesćit* (‘изразува чест некому, одликува’), *pódawat* (‘дава, предава’), *pódarit* (‘подарува’), *pódlapit* (‘потфати’), *pódpalowat* (‘потпали’), *póględat* (‘погледа’), *póględnut* (‘погледне’), *pójędankowat* (‘ужина’), *pokazat* (‘покаже’), *pokazowat* (‘покажува’), *poklonit se* (‘се поклони’), *pólęcat* (‘става стапица’), *pomsćit se* (‘се одмаздува’), *pomodlit se* (‘се помоли’), *potogat* (‘помага’), *pópadnut* (‘фати’), *popajžit* (‘апси’), *pópowędat* (‘поразговара’), *póškat* (‘бакне’), *póšlat* (‘праќа’), *pósluchat* (‘слуша, послуша’), *póstrowit* (‘поздравува’), *potowat* (најверојатно *gótowat* (‘прави, чини’)⁷, *pótroštowat* (‘теши’), *powdat* (‘предаде’), *powędat* (‘раскажува, зборува’), *powęžet* (‘каже, рече’), *pózwignut* (‘подигне’), *póžędat* (‘копнее’), *póžycat* (‘пожелува, посакува’), *póžycowat* (‘присакува’), *praskat* (‘прсне’), *prjatkowat* (‘проповеда’), *proznit* (‘празни’), *pšašat* (‘прашува’), *pšawowat* (‘суди, процесира’), *pšosyt* (‘моли’), *pšechójžit* (‘прошета’), *pšechójžowat* (‘шета’), *pšędat* (‘продаде’), *pšędawat* (‘продава’), *pšędstawit*, *pšędstajit* (‘претстави’), *pšęględat* (‘прегледа’), *pšęględowat* (‘прегледува’), *pšęjžit* (‘пројде’), *pšęluštowat* (‘се забавува’), *pšęderit* (‘пробие’), *pšęmęnit* (‘измени, промени’), *pšęmęrit* (‘измери’), *pšęmodlit* (‘се обрати некому молејќи’), *pšęnocowat* (‘пренокува, преспие’), *pšępit* (‘препие’), *pšępódat* (‘предаде’), *pšępytat* (‘испита’), *pšępytowat* (‘испита’), *pšęražit* (‘открие’), *pšęspytowat* (‘испитува’), *pšęwoblekat* (‘се) преоблече’), *pšęwózwowat* (‘придружува’), *pšęwóžit* (‘придружи’), *pšįbrat* (‘се) зголеми’), *pšįględowat* (‘набљудува’), *pšįgótowat* (‘приготвува’), *pšįmjet* (‘фати’), *pšįpnęt* (‘прицврсти’), *pšįpósluchat* (‘прислушкува’), *pšįwęžat* (‘надоврзе’), *pšįwęžowat* (‘приврзе’), *pušcat* (‘пушта’), *pušćit* (‘пушти’), *pyšnit* (‘декорира’), *rejowat* (‘танцува’), *rejtowat* (‘јава’), *ręšyt* (‘чисти’), *ręžat* (‘сече’), *rjакnut* (‘рече’), *rjawat* (‘удира’), *rozbogašit* (‘се збогатува’), *rozchójžit* (‘износи (чевли’), *rozględowat* (‘разгледува’), *rozgronit* (‘се договори’), *rozgranjat* (‘разговара’), *rozkladowat* (‘објасни’), *rozšęgotowat* (‘растегнува’), *rozsužit* (‘одлучи’), *rozsužowat* (‘одлучува’), *rozšyrjat* (‘раширува’), *rozžęlit* (‘раздели’), *rozwjaselit* (‘развесели’),

⁷ Обликот *potowat* би требало да гласи *gotowat*, бидејќи таков глагол (*potowat*) не постои, а и контекстот укажува на зборот *gótowaš* (‘прави’). Примерот од весникот „Bramborski Casnik“ од 1898 година изгледа вака со стар правопис: „TejerownoŃczy Ńu amerikaŃke lože k FilipiŃkim kupam Ńe hudali, tam Ńbęg potowat“. Со нов правопис и поправен глагол примерот би изгледал вака: „TejerownoŃczy su amerikaŃske luže k FilipiŃskim se wudali, tam zbęg gótowat.“

rubat (‘беснее, јуриши’), *rubnut* (‘пресече’), *rumowat* (‘средува’), *ruštowat* (‘беснее’), *salutěrowat* (‘поздравува, салутира’), *sect* (‘коси’)⁸, *šėgat* (‘тегне’), *šėgnut* (‘тегне’), *sekat* (‘сече, цепа’), *secyt* (‘коси’), *skóncowat* (‘искоренува, уништува’), *sluchat* (‘слуша’), *smolit* (‘мачка со смола’) *smuckowat* (‘се качува’), *snėdat* (‘појадува’), *spat* (‘спие’), *spisat* (‘напише’), *spiwat* (‘пее’), *spominat* (‘се сеќава’), *spórat* (‘сносува’), *spowėdat* (‘исповеда’), *spowėżet* (‘исповедува’), *srėbat* (‘смука’), *sromóšit* (‘срамоти’), *stajāt* (‘става’), *starat* (‘(се) грижи’), *stojāt* (‘стои’), *šlachtowat* (‘коле’), *strowit* (‘поздравува’), *štrofowat* (‘казнува’), *stšėlat* (‘стрела, пука’), *stšugat* (‘струга’), *šupowat* (‘копа со лопата’), *šuzit* (‘измамува’), *suwat* (‘турка’), *swėšit* (‘свети’), *sužit* (‘суди’), *syšit* (‘засити’), *taksowat* (‘оценува, одмерува’), *troštowat* (‘теши’), *tšubit* (‘труби’), *wachowat* (‘пази’), *warit* (‘вари, готви’), *warnowat* (‘предупредува’), *ważyt* (‘мери’), *wechslowat* (‘менува’), *wėrit* (‘верува’), *wėrowat* (‘се вери’), *wėzat* (‘врзува’), *wikowat* (‘тргува’), *witat* (‘посакува добредојде’), *wjacerjat* (‘вечера’), *wjaselit se* (‘се весели’), *wobjedowat* (‘руча’), *wobkšadnut* (‘испокраде’), *woblact*⁹ (‘се облече’), *woblekat* (‘се облемува’), *woblutowat* (‘зажали’), *wobradowat* (‘советува’), *wobrat* (‘обере’), *wobražit* (‘дари’), *wobrażowat* (‘дарува’), *wobrošit* (‘обрати’), *wobrubnut* (‘опљачка’), *wobrubowat* (‘изработува, исцепува’), *wobsejšet* (‘поседува’), *wobšėžkat* (‘здодева’), *wobskjarżowat* (‘обвини’), *wobstelowat* (‘остава’), *wobstarat* (‘набави’), *wobšykwat* (‘подготви’), *wobžalowat* (‘сожалува’), *wobžėlat* (‘преработи’), *wobžėlit* (‘учествува’), *wochłóžit* (‘олади’), *wócynit* (‘отвори’), *wócyntat* (‘отвора’), *woglėdat* (‘посети’), *wognat* (‘прогони’), *wójowat* (‘војува’), *wolat* (‘вика’), *wolit* (‘гласа’), *wopisat* (‘опише’), *woplėwat* (‘негува, се грижи’), *woprowat* (‘жртвува’), *wopšašat* (‘праша’), *wopšašowat* (‘распрашува’), *wopšawjowat* (‘рани болен човек’), *wopytat* (‘посети’), *wórat* (‘ора’), *wordowat* (‘стане’), *wotamknut* (‘отвори’), *wóthylyt* (‘скршне’), *wótedat* (‘предаде’), *wótholit* (‘дојде по’), *wótkupit* (‘откупи’), *wótpocynut* (‘отпочине, се одмори’), *wótrjet* (‘истрие’), *wótwezet* (‘одземе’), *wótwoborat* (‘одбранува, заштити’), *wótkšajat*, (‘отсече’), *wótkublowat* (‘образува’), *wótmólowat* (‘наслика’), *wótnosowat* (‘однесе’), *wótrėzat* (‘исече’), *wótnowit* (‘повтори’), *wótesejet* (‘одлежи (затворска казна)’), *wótwardowat* (‘чува’), *wótwėzat* (‘одврзе’), *wótwolat* (‘отповика’), *wótzaržat* (‘задржува’), *wózwawit* (‘објави’), *wróšit se* (‘се врати’), *wubalowat* (‘завие’), *wubėrat* (‘избира’), *wubjatowat* (‘се помоли’), *wubužit* (‘разбуди, пробуди’), *wuchlimpat* (‘се потресува’), *wuchyšit* (‘фрли’), *wucynit* (‘направи’), *wucysčit* (‘исчисти’), *wucyt* (‘предава’), *wugbat* (‘постигнува, врши’), *wugnat* (‘прогони’), *wugronit* (‘искаже, изрече’), *wujgrat* (‘изигра’), *wukazowat* (‘објаснува’), *wuknut* (‘учи’), *wukšadnut* (‘краде’), *wukšušit* (‘прицврсти, укрути’), *wulicowat* (‘раскажува’), *wupit* (‘испие’), *wuplašowat* (‘(се) исплаќа’), *wuplašit* (‘(се) исплати’), *wuporat* (‘подготви’), *wupóškat* (‘испобакне’), *wupóżywat* (‘користи правилно, ужива’), *wupšawit se* (‘се правда’), *wupuščit* (‘испушти’), *wurodowat* (‘искорени’),

⁸ На Компактниот курс на Училиштето за долнолужичкосрпски јазик и култура од 26 јули 2016, родената говорителка Ловиза Рајншкова од селото Деспк раскажуваше за својот живот. При раскажувањето, таа го употреби следниот пример: "My smy šli sec." (Одеме да го косиме житото). Се работи за дијалектна особеност во склад со описот на употребата на супинот во дијалектите опишани во Луничкосрпскиот јазичен атлас (Faska 1988: 151). И во книгата „Żywjeńskie dopomnjeńki serbskich żeńskich" од Училиштето за долнолужичкосрпски јазик и култура на стр. 64 се јавува сличен пример: A pón su šli te muske sec z kósu (А потоа мажите одеа да косат жито со коса).

⁹ Од оние глаголи кои завршуваат на -с во инфинитив (на пр. *sec*, *woblact*) најдовме три лексеми: *pjact*, *sect*, *woblact*.

wuśęgat (’истегнува‘), *wuśęgnut* (’истегне‘), *wuspiwat* (’испева‘), *wusromošit* (’посрамоти‘), *wustrowit* (’оздрави‘), *wuswěllit* (’осветли‘), *wuswěšit* (’инаугурира‘), *wuitergnut* (’истрга‘), *wuwitat*, (’поздрави, посака добредојде‘), *wuzbóžnit* (’благослови‘), *wuznat se* (’познава‘), *wuźękowat* (’се заблагодарува‘), *wuźęlowat* (’раздели, дели‘), *wuźęrat* (’зјапа‘), *wuźit* (’лови риба‘), *wuzgónit* (’дознае‘), *wuzgónjowat* (’се информира, шпионира‘), *wužognowat* (’благословува‘), *wužrět* (’испие‘) *wuzwólowat* (’избира‘), *wužyt* (’употреби‘), *wynšowat* (’пожелува‘), *zabyt* (’заборава‘), *zabijat* (’убие‘), *zachopit* (’почне‘), *zadorat* (’спречи‘), *zagrabowat* (’загрибла‘), *zajędat* (’појадува, почне да јаде‘), *zakopat* (’закопа, погребва‘), *żalbowat* (’мачка со крема‘), *żaloscit* (’тагува‘), *zalożowat* (’основа‘), *zaměnit* (’заменува‘), *zamżerit* (’затвора очи, трепка‘), *zapisat* (’запише‘), *zapowędat* (’најавува (во црква)‘), *zapsęgnut* (’впрегне, вклучи‘), *żarżat* (’држи‘), *zasajżit* (’протурка‘), *zatepit*, *zatopit* (’се дави‘), *zawólat* (’повика‘), *zażarbowat* (’набавува‘), *zeżnět* (’ожнее‘), *zdzarżat* (’задржи, зачува‘), *żękowat* (’заблагодари‘), *żęlat* (’работи‘), *zogolit* (’вика, се дере‘), *zgromażit* (’собере, состане‘), *zgromażowat* (’собира, натрупа‘), *żiwat* (’се чуди‘), *złamat* (’крши, разбива‘), *żognowat* (’благословува‘), *zwignut* (’подигне‘), *zwarbowat* (’стекне‘), *zwrócerat* (’проголта‘), *życ*¹⁰, *życat*, *życyt* (’пожелува‘).

2.2.2. Употреба на супинот

Примерите во корпусот покажаа дека супинот се јавува непосредно при глаголи што означуваат движење *hyś* ’оди‘ и неговите изведенки (*dojś* ’дојде‘, *psis* ’дојде, пријде‘, *wujś* ’излезе‘) како во наредните примери:

*Mama jo južo stanjona a źę rowno hyś Mętka wólat.*¹¹

’Мама стана веќе и отиде да го повика Мето.’

Исто така заклучивме дека супин се јавува пред и по наредните глаголи што означуваат движење како: *chwataś* ’брза, ита‘, *iśochtaś* ’брза‘, *chóžis* ’оди‘, *jęś* ’вози, оди‘, *drogowas* ’патува‘, *śęgnuś* ’тегне‘, *gnaś* ’гони‘, *jochtaś* ’јури, брза‘, *póras* ’тргне‘, *dognaś* ’доспева, стигне‘, *psignaś* ’дојде трчајќи‘, *stupis* ’стапи‘, *skócyś* ’скокне‘, *póstaś* ’испрати‘, *wjasłowaś* ’весла‘ и др. Идиоматски изрази, кои изразуваат движење, можат да предизвикаат употреба на супин: *wudaś se do (k)* ’тргне на пат до‘.

Најдовме пример и во комбинација со второто значење на глаголот *lešeś* (’лета‘) ’бega‘:

Tam liški, swinje, jelenje z jich lęgwa chwataju,
*tud leše sarnje, wuchace se bęžit ze smjerśu.*¹²

’Таму **бзаат** лисици, свињи и елени од своите дувла,

Тука **бegaат** срни, зајациите се мачат со смртта.’

¹⁰ Помеѓу формите на супинот имавме можност да забележаме глаголи во два или три слични облика. Таков пример е *życyt*, *życ* и *życat* ’пожелува, посакува‘. Додека облиците *życyt* и *życat* ги пронајдовме во речникот на Староста (Starosta 1999), формата *życ* (инф. *życ*?) не ја забележавме ниту во речникот на Староста ниту во тој на Муке (Mucke 1928), која е најверојатно погрешна или дијалектална.

¹¹ SC-1927-010

¹² Hjo_StySpi

Активен партицип (на пр. *chóǰzecu*) од еден од гореспоменатите глаголи исто така предизвикува употреба на супин како во следниот пример:

*Žiši, chóǰzece spat na pjas, wołachu tež małego kameratka, aby seł z nimi.*¹³
Децата, кои одеа да спијат врз печката, го викаа другарчето за да појде со нив.

Од примерите во корпусот заклучивме дека долнолужичкосрпскиот супин се образува со свршени и несвршени глаголи: *pokazat/pokazowat, wołat/zawołat, łamat/złamat*.¹⁴

Освен тоа утврдивме дека супинот автоматски се употребува без оглед на тоа дали глаголот е заемка или не. Тоа може да се докаже со србизмот во долнолужичкосрпскиот текст на преведувачот, свештеникот и публицистот Богумил Швјеља¹⁵ *čestitati* ('честита') кој Швјеља го употребува во супин (*čestitat* <= *čestitaš*):

*Teke suseži pšidu čestitat (gluku žycyt) a cygani graju a spiwaju, což mógu.*¹⁶
'И соседите ќе дојдат да честитаат, а циганите играат и пеат, што и умеат.'

Забележавме исто така доста германизми и дијалектизми во облик на супин како *domoǰholowat* ('оди дома по', герм. heimholen), *wechslowat* ('променува', герм. wechseln), *wynšowat* ('посакува', герм. wünschen) итн. Фактот дека заемки се употребуваат во супин без ограничувања укажува индиректно на живоста односно продуктивноста на оваа долнолужичкосрпска појава.

Како што се уверивме кај Моњ (Моњ 1886–1887: 39), супинот може исто така да се појави и во случаи кога значењето 'движење' се подразбира или кога би требало да се подразбира, но кога глаголот што означува движење е изоставен.

Интересен пример, кој наликува според употребата на тој што го најдовме во граматиката на Моњ *spat* (Моњ 1886–1887: 39), е примерот во книгата „Stary Żyłowaf Erwin Mjeršeńc wulicujo" издадена од Училиштето за долнолужичкосрпски јазик и култура во 2013 г.

Te muske su musali kuždy tyżeń jaden raz, to jo było to nejźmjeńše, ale młoge dwa raza, a młoge tši raz, kjarcmarjeju. Jaden pit a z luźimi se wulicowaš.

'Мажите мораа до крчмата еднаш неделно барем, а многумина двапати, а многумина и трипати. Да испијат по една и да помуабетат.'

Во погорниот пример искажан од родениот говорител на долнолужичкосрпскиот јазик од селото Жилов Ервин Мјершењц ниту во реченицата со супиновиот облик ниту пак пред реченицата во која се употребува супиновиот облик *pit* (<= *piš*, 'пие') нема глагол што означува движење. Но, употребата на супинот тука се подразбира од контекстот.

¹³ BSwj_NjeRu

¹⁴ Во подравскиот кајкавски дијалект, супинот се задржал кај несвршените и двовидските глаголи (Maresić 2011: 461).

¹⁵ Богумил Швјеља (1873–1948) бил долнолужичкосрпски протестантски свештеник, лингвист (Šwela 1952), публицист, лексикограф, долгогодишен претседател на Матица (лужичко)српска како и еден од основачите на главното здружение на Лужичките Срби „Домовина". Швјеља не преведувал само од чешки, туку и од српски и хрватски, што можеме да заклучиме преку бројните преводи во долнолужичкосрпските весници „Serbski Casnik" (претходно „Bramborski Casnik").

¹⁶ SC-1924-042

Во наредната независносложена реченица не гледаме непосреден глагол што означува движење, кој се однесува на глаголот во супин (*rěšyt* <= *rěšyś*, ‘чисти’), туку модален глагол *musas* (‘мора’). Сепак, предлогот *wen* игра улога на сигнализатор за употреба на супинот, бидејќи означува ‘насока на движење’:

...*Tak se zasej bubnjo, psikazn wujžo, a my musymy wen rěšyt.*¹⁷

’И така повторно ќе загрми, командата ќе стигне и **мора** надвор да чистиме.’

Освен последниот пример на супин, кој се јавува без непосреден глагол што означува движење, но постои друг сигнализатор на супин во реченицата, најдовме и пример, во кој супинот се јавува зад модален глагол (како во претходниот пример) на крајот на последична зависносложена реченица, која стои во врска со спротивна независносложена реченица. Во овој пример врската меѓу првата независносложена реченица и последичната зависносложена реченица, во која се наоѓа супинот, е послаба, така што ова е еден од ретките примери во кои глагол во супин се употребува поради модалниот глагол.

„*Wón chwatašo něd doloj, ale trjepy se juž palachu, tak až dejašo se wróšit.*¹⁸”

‘Брзаше надолу, но скалите веќе се запалија така што мораше да се врати.’

За разлика од старословенскиот јазик, во кој реченичниот предмет опфатен со супин се наоѓал во генитив (Nikitina 2008: 165–166), во долнолужичкосрпскиот јазик предметот е во тој падеж, кој го бара глаголот во супин. Во наредниот пример предметот е во акузив:

*A mjazy nimi ja, su šli, tasku kafeja wupit.*¹⁹

’А меѓу нив и јас, отидоа да испијат шолја кафе.’

Во корпусот не најдовме примери на замена на супинот со инфинитив. Сепак, во книгата „*Žiwjenske dopomnjeńki serbskich žeńskich*” издадена од Училиштето за долнолужичкосрпски јазик и култура (*Šula za dolnoserbsku rěč a kulturu*) во 2015 година на стр. 40 стои пример од родената говорителка Ерна Хофманова од селото Стрјажов, во кој доаѓа до замена на супинот со инфинитив:

Kuždu nježelu smy šli na jaden drugi bok spiwaś.

’Секоја недела одевме да пееме на другата страна.’

На наредната страница бр. 41 во погоре споменатата книга, Ерна Хофманова повторно го употребува глаголот *huś* (оди) во перфект, но овде со супин (*spiwat*):

*A jatšy zajtša rano te gólcy nas wolali a pón smy šli zasej spiwat.*²⁰

’А Велигден рано, момчињата не повикуваа и потоа повторно заминувавме да пееме.’

¹⁷ KSwj_WKFL; Примери на супин со модални глаголи забележал и Фаска (Faska 1988: 149).

¹⁸ BN-1885-005

¹⁹ BC-1916-015

²⁰ За да се увериме дека не се работи за печатна грешка, го консултиравме и цд-ромот, на кој се наоѓа аудиоверзијата на брошурата. Беше утврдено дека нема никакви грешки и дека говорот на Е. Хофманова е правилно пренесен во брошурата.

Погорниот пример на замена на супинот е изолиран случај, којшто во идиолектот на Ерна Хофманова не се повторува.

Во книгата „Něgajšny Turnojski gólc a jogo starki“,²¹ говорителот на турновскиот дијалект Бертолт Пан исто како и Ерна Хофманова и Ервин Мјершењц раскажува за својот живот. Во два примера, тој не употребува супин, туку инфинитив (*secyś*, *nasec*) по глаголот *jěś* (‘оди со кола, вози’) на стр. 62 односно стр. 78.:

...a na drugi źeń som to źrěbje spšěgnul a *smu jěli žyto secyś z drugim kónjom a to źrěbje dazu...*

‘...а утредента го спрегнав ждребето и отидовме да го косиме житото со друг коњ и со тоа ждребе’

...z kósu ga jo mój feter z kólasom *jěł doprědka nasec tu tšawu* -....

‘...со косата поита татко ми на велосипед да ја искоси тревата -...’

И Бертолт Пан како Л. Рајншкова, за која стана збор погоре, го употребува глаголот (*na*)*sec* без завршетокот *-t*.²² Но, и *nasec* и неговата изведенка *secyś* беа два изолирани примера по глаголот *jěś* (‘вози’), бидејќи во идиолектот на Бертолт Пан, во сите други случаи го забележавме глаголот *hyś* (‘оди’) со супин. Покрај тоа, кај него најдовме нови супинови облици, кои не беа идентифицирани во корпусот.²³ Затоа, ниту кај Бертолт Пан не можеме да тврдиме дека доаѓа до замена на супинот со инфинитив.

Поради горенаведените факти за трите родени говорителя на долнолужичкосрпскиот јазик и поради фактот дека не најдовме ниту еден пример на замена на супинот со инфинитив во корпусот, којшто би отстапувал од ситуацијата од 60-тите години на 20-тиот век опишана во Лужичкиот јазичен атлас, можеме да заклучиме дека супинот има стабилен карактер во долнолужичкосрпскиот јазик.

3. Заклучок

Супинот е глаголска форма со стабилен карактер во долнолужичкосрпскиот стандарден јазик и долнолужичкосрпските дијалекти, која се употребува покрај глаголи што означуваат движење, покрај фразеолошки изрази што означуваат движење или пак прилози што означуваат движење. Супинот се образува и од свршени и од несвршени глаголи. Во некои доста ретки случаи глаголот што означува движење може да биде изоставен. Ретко супинот може да се најде и покрај модален глагол. Едно понатамошно истражување би можело да се концентрира на ретките ситуации во кои супинот се употребува покрај модални глаголи. Интересно би било да се утврди дали постои семантичка разлика меѓу употребата на модален глагол и глагол во супин и модален глагол и глагол во инфинитив.

²¹ Оваа книга била издадена во 2014 година исто така од Училиштето за долнолужичкосрпски јазик и култура.

²² Глаголот *secyś* завршува во инфинитив на *-ś*, па тука би се очекувал супин на *-t*, но најверојатно особеноста на глаголите на *-c* (*sec*) се пренесла на нивните изведенки (*secyś*).

²³ Стр. 92: *plac* (‘плевни’), *wokorowac* (‘покопа, ископа’).

Во сложените реченици, во кои барем во еден дел се изразува движење, супинот не мора да се појави веднаш по глаголот што означува движење туку во друг сегмент на независнослужената или зависнослужената реченица. Замената на супинот со инфинитив не беше забележана во корпусот.

ЛИТЕРАТУРА

Brlobaš, Željka; Lončarić, Mijo. 2014. Gornjolonjski dijalekt kajkavskoga narječja. *Rasprave ZHJ*. URL: hrcak.srce.hr/file/152193 (27 јули 2016).

Choinanus, Johannes. 1650. *Linguae Vandalicae ad dialectum districtus Cotbusiani formandae aequalis Conatus*. Cottbus: (ракопис).

Elle, Ludwig. 2014. *Sprachenpolitik in der Lausitz. Sprachenpolitik und Sprachenrecht im deutsch-sorbischen Gebiet 1990 bis 2014*. Bautzen: Sorbisches Institut.

Faska, Helmut. 1988. *Sorbischer Sprachatlas 12. Morphologie*. Bautzen: VEB Domowina-Verlag.

Greenberg, L. Marc. 2006. A Short Reference Grammar of Standard Slovene. Kansas: University of Kansas. URL: http://www.seelrc.org:8080/grammar/pdf/stand_alone_slovene.pdf (25 јули 2016)

Hagège, Claude. 2000. *Halte à la mort des langues*. Paris: Editions Odile Jacob.

Hauptmann, J. Gottlieb. 1761. *Nieder-Lausitzische Wendische Grammatica*. Lübben: Johann Michael Driemein.

Janaš, Pěťš 1976. *Niedersorbische Grammatik*. Bautzen: Domowina-Verlag.

Jodlbauer, Ralph, Gunter SPIEB и Hans STEENWIJK. 2000. *Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache*. Bautzen: Domowina-Verlag.

Lewaszkiwicz, Tadeusz. 2014. "Dolnołużycki i górnołużycki – języki zagrożone czy wymierające?". *Slavia occidentalis* 71, 1: 37–53.

Lončarić, Mijo. 1992. Kajkavska morfologija. *Rasprave ZHJ*. URL: hrcak.srce.hr/file/103380 (07 јануари 2015).

Maresić, Jela. 2011. Podravski kajkavski dijalekt. *Rasprave ZHJ*. URL: hrcak.srce.hr/file/124959 (25 јули 2016).

Moñ, Mjertyn. 1886–1887. *Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache* (Непотполн ракопис). Budišín: MS XXXIX/ 2 A/B (сигнатура).

Mucke, Karl Ernst. 1891. *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der Niedersorbischen (Niederlausitzisch-wendischen) Sprache*. Leipzig: Hirzel.

Mucke, Karl Ernst. 1928 (2008). *Wörterbuch der nieder-wendischen Sprache und ihrer Dialekte* (Ново издание) Bautzen: Domowina-Verlag.

Nikitina, V. Tatiana. 2008. *The mixing of syntactic properties and language change* (Дисертација). Stanford: Stanford University.

- Schenker, M. Alexander. 2001. "Proto-Slavonic". Bo *The Slavonic Languages*. London: Routledge: 60–124.
- Stone, Gerald. 2001. "Sorbian". Bo *The Slavonic Languages*. London: Routledge: 593–685.
- Starosta, Manfred. 1991. *Niedersorbisch schnell und intensiv*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Starosta, Manfred. 1999. *Dolnoserbsko-nimski słownik*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Šwela, Bogumił. 1905 (1952). *Grammatik der niedersorbischen Sprache*. Bautzen: Domowina-Verlag.
- Vaillant, André 1967. "Le supin et ses limitations d'emploi". *Revue des études slaves* 46, 1-4: 9-13.

Корпус:

<http://www.dolnoserbski.de/korpus/>

SUPIN U DONJOLUŽIČKOSRPSKOME JEZIKU

U radu se na temelju građe ekscerpirane iz korpusa donjolužičkosrpskih tekstova podružnice Lužičkosrpskoga instituta u Cottbusu opisuje supin u donjolužičkosrpskom jeziku i situacije u kojima se on upotrebljava. Istraživanje pokazuje da je supin u donjolužičkosrpskome stabilan glagolski oblik koji se tvori od svršenih i nesvršenih glagola te se uglavnom upotrebljava uz glagole kretanja. Osim toga, pokazuje se da se supin može upotrijebiti i u rečenicama u kojima nema glagola kretanja, ali se značenje kretanja podrazumijeva. U rijetkim se slučajevima supin može pojaviti i uz modalne glagole. U složenim rečenicama čiji barem jedan dio izražava značenje kretanja glagol kretanja ne treba stajati neposredno uz supinski glagolski oblik. Pretpostavlja se da u tim slučajevima "udaljeni" glagol funkcionira kao signal za upotrebu supina u složenoj rečenici.

KLJUČNE RIJEČI: *supin, glagol, donjolužičkosrpski, slavenski*